

Branko Tošović, Arno Wonisch (ur.)

**Srpski pogledi na odnose
između srpskog, hrvatskog
i bošnjačkog jezika**

**Die serbische Sichtweise
des Verhältnisses zwischen
dem Serbischen, Kroatischen
und Bosniakischen**

I/1

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz
Beogradska knjiga
2010

Бранко Тошовић (Грац)

Контрастивно истраживање српског и хрватског језика

У раду се анализирају српски и хрватски прилози посвећени контрастивном истраживању српског и хрватског језика на интракорелационом, интеркорелационом, супракорелационом, суперкорелационом и екстракорелационом плану. Због ограничености простора и обиља материјала изостављено је контрастирање на појединим језичким нивоима, као и информација о актуелним контрастивним пројектима, зборницима и мнографијама, дипломским, магистарским и докторским радовима, паралелним електронским корпусима и универзитетској настави.

1. Фонетско-фонолошки, прозодијски, лексички, фразеолошки, морфолошки, творбени и синтаксички односи између српског и хрватског нису довољно проучени. Највише недостају комплексна, свеобухватна и непристрасна истраживања репрезентативне грађе. Док о структурним разликама има мало научно утемељених анализа, о социалингвистичком односу између српског и хрватског доста је писано. Постоје два периода контрастирања: до 90-их година XX вијека и од 90-их година тог столећа. Док је у првом раздобљу доминирао проблем варијаната, у другом су у тежишту пажње била питања да ли се ради о једном језику или више језика, да ли српски и хрватски припадају типу полицентричних језика или неком другом, у каквом су односу према дихотомiji *Abstandsprache* (језици на одстојању, са прихваћеном аутономијом, нпр. чешки и словачки) – *Ausbausprache* (блиски језици, језици у обликовању и са тежњом ка аутономији, каквим неки сматрају српски и хрватски). Изузетна политизација српско-хрватских језичких односа је у великој мјери ометала објективно, темељно и комплексно сагледање унутрајезичких корелација. Посебно се негативно одразила чињеница да су такве дискусије често биле националистички па и шовинистички обојене. Разлике су углавном потенцирали хрватски лингвисти, док су српски игнорисали и избјегавали ту тему. Са хрватске стране тежило се да се у контрастирању говори о језицима, а са српске о варијантама.

2. Због чињенице да се српски и хрватски језик не могу на исти начин контрастирати као, рецимо, српски и енглески, неопходно је имати систем који ће омогућити да се сучељава оно што има смисла, што је продуктивно, што није извјештачено и за шта постоји потреба. Из тих разлога чини се сврсисходним издвајање пет глобалних контрастних система у оквиру словенских језика које ћемо назвати интракорелационалом, интеркорелационалом, супракорелационалом, суперкорелационалом и екстракорелационалом. Они су степенасто структурирани па први обухвата језике између којих постоји најмања дистанца, а пети језике са највећом дистанцом. Прва четири су међусловен-

ски системи, а пети је словенско-несловенски. Интракорелационо конфронтирање се јавља у случајевима када је један језик варијантски поларизован. Интеркорелационо контрастирање подразумева довођење у интеракцију двају структурно веома блиских језика. Супракорелационо контрастирање се заснива на сучељавању језика који нису толико блиски да би припадали интеркорелационалу, али спадају у исту територијалну групу, нпр. јужнословенску. Овдје, рецимо, долазе у однос српски језик са македонским, бугарским и словеначким. Суперкорелационо контрастирање тиче се односа језика који припадају територијално одвојеним словенским групама, нпр. јужнословенским и источнословенским или западнословенским. Екстракорелационим контрастирањем доводе се у везу језици генетски различити, рецимо словенски и германски. Наша анализа показује да се у првом периоду (до 90-их година XX в.) контрастирање српског и хрватског језика реализује највећим дијелом у интеркорелационалу и да од других система највише долази до изражаја екстракорелационал тачније процес преузимања, продора страних несловенских (највише енглеских) ријечи и израза.

3. Све оно што је у контрастирању српског и хрватског језика компатибилно, образује категоријал. Њега чине јединице заједничке за оба језика, односно њихове стандарде. За садашњу ситуацију не можемо рећи да је повољна за јачање компатибилности. Таква је тенденција најмање изражена на хрватској страни. Постоје примјери интеркорелационог одбијања језика (рецимо, хрватског од српског) и екстракорелационог привлачења (нпр. инсистирање на енглеском као противтеже српском или хрватском; такав случај дала би реализација приједлога да се у хрватском употребљава што више енглеских ријечи како би се створила што већа разлика у односу на српски, о чему пише Павичић 2001: 334).

4. И н т р а к о р е л а ц и о н о контрастирање представља сучељавање српског и хрватског језика као варијаната истог језика (српскохрватског), а такође међусобно довођење у везу регионалних варијаната српског/хрватског језика. Такво конфронтирање је временски маркирано поларизовано у том смислу што се до 90-их година контрастирала источна (српска) и западна (хрватска) варијанта српскохрватског језика и то са обе стране, а од 90-их година се контрастирају варијанте само са српске стране (тачније у једном дијелу српске лингвистике и то ономе радикалном, који не признаје хрватском статус језика, већ га сматра само једном од варијанти српског језика), док је за хрватску, изгледа, завршена ствар са варијантским контрастирањем српског и хрватског језика¹ па преостаје сучељавање једино хрватских регионалних варијетета. Хрватски интракатегоријал обухвата, између осталог, кајкавске и

¹ Посебну позицију заузима Сњежана Кордић (о чему се касније бити говора).

чакавске јединице које се складно уклапају у штокавски језички систем, које нормално функционишу и које су разумљиве свим говорницима или већини. На стварање таквог интракатегоријала посебно повољно утичу интраконвергентне тенденције, рецимо залагање да се у хрватски унесе што више кајкавица и/ли чакавица са циљем да се тиме смањи број србизама. Међутим, ова тежња има секундарни карактер, јер је примарна оријентација – интерконвергенција, дистанцирање у односу на српски језик.²

5. У српском контрастирању варијаната више долазе до изражаја социolingвистички него интралингвистички аспекти. Доминанте српског приступа могле би се овако окарактерисати: ради се о јединственом језику који је варијантски поларизован, али са незнатним разликама. О овоме је питању дуги низ година најауторитативнија ријеч долазила од Александра Белића. Он је посебно инсистирао на центрима развитака – Београду и Загребу. У раду „Српски језик међу другим словенским језицима“ Белић не говори о разликама у оквиру српскохрватског језика, већ о његовом развоју по различитим центрима, при чему указује и на важност истакнутих књижевника, научника и културних радника (Белић 1951). У тексту „Срби и Хрвати и наш књижевни језик“ Белић истиче да „наш моћни савремени књижевни језик стоји на ретко уједначеној основици створеној самим унутрашњим развојем нашег народног језика и да има врло мало народа у свијету код којих би народно јединство било тако дубоко и тако потпуно оличено у јединству језика као што је случај са нашим народима“ (Белић 1951: 75). У раду „Из српскохрватске синонимике“ Белић дотиче српско-хрватске лексичке односе и разматра парове типа *архив – архива, безбедност – сигурност, берберин – бријач, погодба – уговор, услов – увјет, берза – бурза, час – сат* итд. У другом раду („Неколико начелних питања“, 151–178) Белић пише о пару *универзитет – свеучилиште, секретар – тајник, опћи – општи, језични – језички* и др. У више својих радова Белић истиче јединство језика којим говоре Срби и Хрвати, при чему избјегава ријеч *разлика*, а преферира *одступање, ограничење*. Он тврди да је јединство српскохрватског књижевног језика потекло отуда што се велики дио Хрвата и данас – у своме матерњем језику – ни у чему не разликује од Срба те да у Војводини, у Барањи, у знатном делу Славоније, у Босни и Херцеговини, у Далмацији, у Хрватској јужно од Купе, а нарочито у Лици и Крбави – Хрвати и Срби, који се налазе у сусједству, говоре заједничким, истим језиком (Белић 1951: 253). Он указује на то да Срби и Хрвати говоре или потпуно истоветним језиком или језиком са незнатним одступањима (Белић 1951: 255), „И код Хрвата, чији један део говори потпуно истим језиком као и Ср-

² У прилог томе иде овакво мишљење: „А рјечник очистити од мноштва србизама, непотребних турцизама и хеленизама и све то надокнадити из пребогатих рјечника двају занемарених хрватских језика, чакавскога и кајкавскога“ (Белић 1997: 17).

би, постепено је примљен Вуков књижевни језик, али са извесним, потпуно разумљивим, ограничењима“ (Белић 1951: 285).

Други значајан ауторитет у српском интракорелационом контрастирању је Павле Ивић, чија је једна од основних поставки да су српски и хрватски у социолингвистичкој перспективи „уистину два (веома блиска) стандардна језика“ (Ивић 2006: 273). Он констатује да је након сецесије Хрватске 1991. године дошла до изражаја хрватска политика језичког удаљавања. Што се тиче српског језика, није се појавила тенденција избацивања „веома малобројних“ кроатизама (Ивић 2006: 275). „Српски лингвисти сматрају да би таква врста пуризма осиромашила језик, тј. оштетила његову комуникативну моћ, и да би унела забуну у публику, од које би се тражило да заборави оно што је научила и да то замени нечим другим“ (Ивић 2006: 273). Контраст између понашања хрватских и српских лингвиста Павле Ивић тумачи различитим историјским наслеђем и актуелним политичким тежњама двају народа (Ивић 2006: 273). Он истиче да је послје стварања Југославије главни циљ хрватске језичке политике постало повећање разлика према српској варијанти заједничког књижевног језика. „Требало је доказати да су Хрвати и у језичком погледу различити од Срба, што се уклапало у сецесионистичке тежње, све израженије у хрватској јавности“ (Ивић 2006: 275). У књизи „О језику некадашњем и садашњем“ он пише да постоје неједнакости које се тичу понеке гласовне или граматичке појединости (нпр. *ко : тко, коме : кому*) и знатног броја речи, понајвише у области горњег, цивилизацијског слоја лексике (Ивић 1990: 321). Ивић даје напомену да су разлике између варијаната српскохрватског књижевног језика такве природе да је за сваку могуће наћи сличне случајеве у кругу разлика међу варијантама других књижевних језика (Ивић 1990: 321).

Милка Ивић је још шездесетих година указивала на неопходност проучавања варијантских разлика те истицала да су оне мале и неважне за структуру језика, али би их, ма колико оне биле од споредног значаја, требало увијек пажљиво регистровати у граматикама (Ивић 1997: 143–144). Ауторица посебно упозорава на опасност њиховог једностраног освјетљавања, али исто тако опасност да се оне (потпуно) игноришу: „Неосвјетљавањем проблема, за који сви знају да постоји, ствара се непотребно погрешан утисак о реалним чињеницама – лаицима се чини да су разлике веће него што заиста јесу и да се истина из ‘других разлога’ прећуткује“ (Ивић 1997: 143–144). По мишљењу Милке Ивић двије варијанте се између себе не разликују искључиво по изговору рефлекса старог јата. „Има ту још низ других разлика, првенствено у лексици (да би се човек потпуно у то уверио, довољно је само да узме у руке исти број листа ‘Борба’ који је истога дана објављен у Београду, у источној варијанти, и у Загребу, у западној)“ (Ивић 1997: 149). Ауторица, међутим, додаје да има ту још више хомогености у граматичкој структури обију варијаната, која је заједничка, вуковска.

На актуелно раслојавање српског језика у облику варијаната и субваријаната до њихових урбано-регионалних реализација указује Милорад Радовановић (Радовановић 2004: 139). Он запажа још једну разлику: практично не постоји српски језички инжењеринг, насупротив оном у хрватском. За српски језик није карактеристична ни турбулентност језичких процеса. Радовановић констатује да се „пређашњи процеси раслојавања једнога стандардног језика на његове варијанте сада замењују глотополитичким процесима промовисања тих варијаната у оделите стандардне језике“ (Радовановић 2004: 139). Аутор указује на могућно промовисање некадашњих субваријаната у могуће садашње варијанте (Радовановић 2004: 143). У самој српској језици он издваја „србијанску“ (србијанско-војвођанску), „црногорску“ (црногорско-источно-херцеговачку) и „босанску“ (крајишко-босанско-херцеговачку) варијанту (Радовановић 2004: 145–146), а у хрватској континентално-загребачку, далматинску, приморску, славонску, босанску...

Прије распада српскохрватског стандарда Милош Окука је писао да се не може говорити о српској и о хрватској варијанти као националним варијантама, јер постоји велики број Срба чији стандарднојезички израз није „српска варијанта“ и Хрвата чији стандарднојезички израз није „хрватска варијанта“ те да може бити ријеч само о источној и о западној варијанти као конкретним реализацијама српскохрватског стандардног језика у одређеним социокултурним срединама (Окука 1983: 14). За Босну и Херцеговину је констатовао да у њој не постоји мјешавина варијаната. Након стварања нових стандарда Окука запажа, слично Радовановићу (или по угледу на њега), трочлану варијантску поларизацију српског језика у форми источне (београдсконовосадске), западне (босанскокрајишке) и јужне (црногорске) варијанте (Окука 2008: 214).

Љубомир Поповић тврди да, захваљујући штокавској основици, српски и хрватски имају заједничко језгро. „Другим речима, та два књижевна језика се разликују као конкретни језички варијетети, али на апстрактном лингвистичком нивоу чине оно што се може звати књижевнојезичким дијасистемом на штокавској основици (или: штокавске провенијенције) или, просто, штокавским књижевнојезичким дијасистемом [...]“ (Поповић 2000: 285). Он сматра да се идентитет српског књижевног језика не може до краја одредити ако се не покаже његова социолингвистичка посебност у односу на паралелни хрватски књижевни језик. „А пошто однос ова два књижевна језика није био константан, морају се пружити три сукцесивна одређења. Свако одговара једној фази постанка и еволуције штокавског књижевнојезичког дијасистема, с тим што у оквиру тих фаза такође постоји еволуција и што се развојни процеси који доводе до промене јављају већ у претходној фази“ (Поповић 2000: 285). Аутор издваја следећа три периода: 1. илирски и постилирски хрватски књижевни језик, 2. вуковизацију хрватског књижевног језика, 3. новоштокавску аутентификацију норме хрватског књижевног језика. Последица ове по-

сљедње фазе, коју Поповић назива ревизијом, било је то да хрватски књижевни језик на плану кодификације више није био у контрадистинктивном односу према српском књижевном језику. „С друге стране, нити је постао идентичан са тадашњим српским књижевним језиком, нити је ћирилица преузета као хрватско писмо, нити је преузето српско име, нити се хрватска заједница стопила са српском“ (Поповић 2000: 286). Након констатације да се ни на српској ни на хрватској страни није сматрало да су вуковски и илирски, односно хрватски књижевни језик, страни језици, него да њихово постојање представља двојство језичког израза у српској и хрватској књижевности Љубомир Поповић уводи за такав однос књижевних језика термин *параглосија*, који стоји у опозицији према диглосији (она подразумијева постојање вишег и нижег језика), и то за напоредне књижевне језике са мање-више истом дијалекатском основицом, који се међусобно не искључују и који се могу обједињавати.

Иван Клајн истиче да је у послеријатној Југославији настављен процес спонтаног зближавања српске и хрватске варијанте, који је већ био у току и прије рата (Клајн 1996: 39). Рецимо, званична друштвено-политичка терминологија била је уједначена у све четири републике српскохрватског језика, без локалних разлика.

6. Са хрватске стране доста је писано о варијантама српскохрватског/хрваткосрпског језика које су контрастиране на готово свим језичким нивоима. Људевит Јонке истиче да између западне и источне варијанте, поред основне гласовне разлике у изговору старог јата, има и приличан број лексичких и акценатских варијаната (Јонке 1965: 190). У другом тексту Јонке извлачи закључак да „наш књижевни језик са својим двјема варијантама“ има у знатној мјери и двије норме (Јонке 1965: 447).

О проблемима варијаната српскохрватског језика доста је писао Далибор Брозовић. Он је сматрао да треба разликовати, с једне стране, варијанте стандардног језика као изграђене јединице с комплексним језичким и нарочито „изнадјезичним особинама“, с функцијама које иначе врши сам стандардни језик у национално хомогеним језицима, а с друге стране, недефинисане, на којима се укрштају разне особине варијаната (Босна и Херцеговина), или дефинисане употребом појединачних језичних особина самог стандардног језика (ијекавска и екавска) (Брозовић 1965: 36). Даље се констатује да стандардни идиоми којима се служе Бошњаци, Црногорци, Хрвати и Срби имају материјалну, сировинску дијалектну основицу која је у фонолошком, граматичком и основнолексичком погледу новоштокавска, с размјерно незнатним разликама (Брозовић 2002: 3). Аутор истиче да је социolingвистичка ситуација на словенском југу веома сложена и по неким показатељима јединствена на планетарном плану те да је „стандардна новоштокавштина по многоме јединствен феномен“ (Брозовић 2003а: 3). Он сматра да се „стандардноновошто-

кавски“ случај разликује од свих осталих управо тиме што се увијек радило о развојима одвојеним и временски и просторно и фактографски па је, по његовом мишљењу, сасвим нетачно (а помало и неукусно) говорити о разбијању, растављању, раздвајању некада тобоже јединственога језика. Брозовић истиче да стандардни идиоми којима се служе Бошњаци, Црногорци, Хрвати и Срби имају материјалну, „сировинску“ основицу која је у фонолошком, граматичком и основнолексичком погледу новоштокавска, с размјерно незнатним разликама, особито на линији исток – запад. Он додаје да се случај са стандардноновоштокавским варијантама разликује врло одређено од свих осталих варијантских односа и да разлика постоји у самом настанку конкретних варијантских верзија у оквиру некога апстрактног стандардног језика (Брозовић 2002: 7). Брозовић сматра да су хрватски и српски процеси језичне стандардизације текли независно један од другог, да је сама стандардизација започинјала и у појединим се својим фазама одвијала у различитим периодима, да се избор новоштокавштине и у Хрвата и у Срба за основицу стандарда догодио не зато што је то једини заједнички дијалектни тип обају тих народа, него зато што је то било у датим околностима најбоље рјешење за оба народа (Брозовић 2002: 7).

Далибор Брозовић проблематизира критериј међусобног разумијевања као основни критериј за разликовање језика и дијалеката и тврди да ни у генетској лингвистици то није основни критериј. „Сви су штокавски говори међусобно разумљиви и они заиста припадају једном дијасистему у рангу језика, али њему припадају и кајкавски бедњански и чакавски вишки говор, гдје нема разумијевања ни међусобно ни у односу на штокавске говоре. Дакле тај критериј није поуздан ни у генетској лингвистици, а када је ријеч о стандардним језицима, једноставно је бесмислен“ (Брозовић 2002: 3).

Посебну позицију међу хрватским лингвистима заузима Сњежана Кордић. Њено тумачење уклапа се у интракорелационо контрастирање, јер јој је основна позиција да и данас постоје варијанте српскохрватског језика – српска и хрватска. Она је један од најоштријих и најактивнијих критичара хрватске језичке политике и новоговора. Кордић, рецимо, запажа вјештачко удаљавање двају језика и тврди да није истина да се у Хрватској не ради на прављењу разлика према језику у Србији (Кордић 2003б: 193). Сњежана Кордић сматра да Срби, Хрвати, Бошњаци и Црногорци говоре истим језиком и да то не угрожава ни нације ни државе, нити има било каквих негативних посљедица за говорнике. „Напротив, има чак позитивних јер се не морају мучити око превођења као кад се сретну с говорницима неког страног језика“ (Кордић 2005а: 87). Она тврди да су разлике између варијанти српскохрватског језика чак мање него између варијанти других језика. Ауторица констатује да без обзира на покушаје кроатизирања „језичнопартикуларистичких“ лингвиста у Хрватској идиоми Хрвата и Срба су као и прије узајамно разумљиви и то ста-

тистички у далеко већој мјери него што је то случај између блиско сродних језика (Кордић 2003в: 190). Кордић признаје да између стандардног језика у Хрватској, Србији, БиХ и Црној Гори постоје разлике, али је њихов удио мален наспрам свега онога што је једнако у стандардном језику тих земаља. „Надаље, ради се о системски небитним разликама, које не ометају међусобну разумљивост, не спречавају споразумијевање“ (Кордић 2004: 258). Она тврди да је узајамна разумљивост потпуна, 100% (Кордић 2003в: 171, 188), а Брозовићеву изјаву о три страна језика у Босни и Херцеговини те да Хрвати у њој стварно морају учити бошњачки и српски, или плаћати преводиоце како би се некако споразумјели с Бошњацима и Србима ауторица овако тумачи: „Но, стварност је другачија: Хрвати, Бошњаци и Срби не требају преводиоце да би се споразумјели и не морају учити све те ‘стране’ језике, довољан им је њихов властити матерински језик за међусобно споразумијевање“ (Кордић 2003б: 197). Она додаје да су разлике између дијалеката унутар Хрватске далеко веће од разлика између стандардног језика у Хрватској, Србији, БиХ и Црној Гори (Кордић 2003б: 177). Разликовност варијаната изузетно је мала па се једва могу наћи ријечи које би у једној варијанти биле сасвим уобичајене, а у другој потпуно непознате (Кордић 2003б: 180). Она такође констатује да су главни бројеви од један до сто једнаки, да су личне замјенице исте, да су према познатој Свадешовој листи од сто основних ријечи такође све ријечи идентичне (Кордић 2003б: 185). На више мјеста Кордић тврди да се у Хрватској ради на стварању разлика према језику у Србији. „Захвати с циљем прављења разлика не обазире се на језик какав се у Хрватској стварно говори, него говорницима покушавају помоћу цензуре наметнути ријечи и облике који звуче застарјело, неприродно, непознато или чак смијешно“ (Кордић 2003б: 194). За Бабићеву тврдњу да Хрвати и Срби имају два различита језична система па стога и два различита језика Сњежана Кордић каже да није тачна и да је лингвистички у питању само један језични систем који се јавља у неколико варијаната. „Јер да би се радило о различитим стандардним језицима, морају постојати и битне разлике међу њима. Такве разлике код варијанти не постоје па се зато и говори о варијантама једног стандардног језика“ (Кордић 2005б: 227). Ауторица сматра да није довољно констатовати да разлике постоје, потребно је погледати и колика је количина тих разлика, колики је њихов удио наспрам свега онога што је једнако у језику. „Треба погледати и јесу ли те разлике системски важне, јесу ли такве да ометају међусобну разумљивост, спречавају ли споразумијевање“ (Кордић 2004: 304).

7. У српској лингвистици постоји струја која искључује из контрастивног истраживања српски и хрватски као посебне језике и на тај начин прихвата/подржава интракорелационо контрастирање. Један од присталица такве позиције је Радмило Маројевић. Он говори о српском књижевном језику и његовим историјски регионално-конфесионалним варијететима (Маројевић 2004),

односно о конфесионалним варијантама (Маројевић 2008: 20). По његовом мишљењу хрватски књижевни језик је стандардизовани облик ијекавског српског језика којим се служе Хрвати или чакавци, Новохрвати или кајкавци и Срби или штокавци католичке вјероисповијести те има религиозно-конфесионално обиљежје (Маројевић 2004: 432). Он употребљава и други назив – загребачки регионално-конфесионални варијетет српског књижевног језика (у загради додаје „тзв. хрватски књижевни језик“).³ Аутор сматра да покушај стварања тзв. хрватског књижевног језика на српској дијалекатској основи и српској књижевној традицији представља јалов посао те наставља: „Тзв. хрватски књижевни језик није ништа друго до западна варијанта српског књижевног језика, при чему варијантна разуђеност обогаћује и модификује стилски репертоар овога језика. Таквим стилским могућностима и ми смо се користили [...], као што се њиме користе аутори публицистичких текстова (хрватски *тисак* и сл.). У свим таквим случајевима лексички и творбени ‘хрватизми’ уносе стилско обиљежје регионалности и ироничности“ (Маројевић 2008: 75).

У тексту „О разликовању српског и хрватског језика“ Петар Милосављевић пише како је неспорна чињеница да Хрвати и на чакавском, као и на кајкавском, имају литературу стару више стотина година и да сама та чињеница јасно говори да се Срби и Хрвати и језички и етнички могу јасно разликовати (Милосављевић 2000: 339). По његовом мишљењу, настојања да се хрватски језик изједначи са ијекавским изговором штокавског лишена су основа као што су лишена основа настојања да се за хрватски језик прогласи „хрватски новогвор“ на основи штокавског ијекавског, јер се о тој појави може говорити само као о српском језику у хрватској варијанти. „Мада разликовање српског и хрватског језика није ни тешко ни немогуће, не треба очекивати да ће то разликовање бити лако прихваћено, посебно са хрватске стране. У питању је нездрава амбиција која се до сада за Хрвате показивала као плодносна: ширење језичког и етничког простора на рачун Срба, чиме се овима одузимају и људи, и језик и књижевност“ (Милосављевић 2000: 339).

У књизи „Хрватска језичка беспућа“ Слободана Јарчевића постоји одломак под насловом Хрватски филолози и српски језик (Јарчевић 2007: 9–22), у коме се говори о одбаченом хрватском језику (кајкавском дијалекту), који, по ауторовом мишљењу, није ништа друго него хрватски језик, док је штокавски дијалект српски језик. О односу хрватског и српског језика он пише: „Да поједноставимо – хрватски језик (‘кајкавски дијалект’) и српски језик (‘штокавски дијалект’) су међусобно удаљенији него, рецимо, српски и бугарски и

³ Ова позиција се наслања на тумачење у тзв. *Слову о српском језику*, посебно у његовом дијелу „Издавање ‘књижевних језика’ на конфесионалној основи“ и „Српски језик и његове варијанте“ (Слово 1998: 9–11).

исто толико су удаљенији колико: српски и чешки, српски и словачки, српски и словеначки...” (Јарчевић 2007: 14). На основу овога он закључује да није рјеч о дијалектима – „у питању су два језика словенске језичке позиције: српски језик и хрватски језик“. Што се тиче чакавског дијалекта, Јарчевић тврди да је „можда у питању посебан језик, или је то дијалект једног од два језика – српског, или хрватског“. Аутор даље истиче да је у Хрватској за књижевни језик проглашен српски језик („штокавски дијалекат“) те да су Хрвати одбацили свој матерњи језик (кајкавски) и узели српски (Јарчевић 2007: 14, 22). У наставку анализе аутор под хрватским језиком подразумева само кајкавски дијалекат и све што се уноси као новогovor назива кварење српског језика, а не хрватског. За Јарчевића то представља погрешно коришћење појмова из српског језика.

У проблематику српско-хрватског контрастирања површно улази Лазо Костић, при чему заузима став да су Хрвати усвојили српски језик (Костић 1964). Њему посебно смета језичка изолација и пурификација од српског језика. Он говори о приближавању двају језика у једном периоду: „Несумњиво је у току времена и *via facti* настало све веће приближавање два језика, јер су до скоро, до друге Југославије, Хрвати ипак преузимали све више српских израза и српског начина писања (српске синтаксе и стилистике), али је било и опирања томе, па чак враћања на старе начине писања“ (Костић 1964: 78).

Милош Ковачевић указује на то да српски књижевни (стандардни) језик има два стандардна изговора (екавски и ијекавски) и два писма (ћирилицу и латиницу) па је, с те стране, као и српскохрватски, хиперординиран „хрватском и босанском“, јер се оба из њега могу извести, док обрнуто није могуће. „И не само да је по тим особинама, које му се у актуелној кроатистици и боснистици по правилу одричу (јер се системом опозиције према српском језику показује постојање тих ‘језика’) него и по највећем броју лексичких особина које се у назови анализама дијеле на српске и хрватске, а које (те лексичке особине) цјелином припадају стандарду српскога језика (као нпр.: *одгојити* – *васпитати*, *окретан* – *виспрен*, *папир* – *хартија*, *растресен* – *расејан/расијан*, *чеп* – *запушач*, *подијењивати* – *ниподаштавати*, *пропук* – *промаја*, *радознао* – *знатижељан*, *небодер* – *облакодер/солитер*, *судјеловати* – *учествовати*, *осигурати* – *обезб(и)једити*, *дјеловање* – *дејство*, *прилагодиши* (*усклади* *ти*) – *саобразити*, *зрак* – *ваздух*, *жиг* (*печат*) – *штамбиљ*, *под* – *патос*, *рубље* – *веш*, *станарина* – *кирија*, *вал* – *талас*, *дјелотворан* – *ефикасан*, и многе, многе друге од којих хрватски лингвисти само једну из пара, ону другу, проглашавају српском особином)“ (Ковачевић 2004: 35–36).

8. И са хрватске стране неки указују на тенденцију издвајања посебних регионалних варијанти у оквиру савременог хрватског језика. Иво Прањковић се, рецимо, пита зашто не би и Хрватима у БиХ било дозвољено да култи-

вишу властиту варијанту унутар шире дефинисаног хрватског стандарда будући да у оквиру стандардног хрватског језика већ сада егзистира пет варијанти: дубровачка, далматинска, ријечка, славонска и загребачка (Прањковић 1997). С друге стране, Далибор Брозовић је против варијантске поларизације хрватског језика. Он одбацује идеју стварања неке посебне варијанте или полуваријанте, тачније против је могућности да један дио Хрвата изван Хрватске (у датом случају у Босни и Херцеговини) створи неки свој хрватски језик: „Нису неприхватљиви само покушаји да се бошњачки језик наметне босанскохерцеговачким Хрватима, безувјетно су неприхватљиве и евентуалне тенденције да се оствари некакав аутономни босанскохерцеговачки хрватски стандардни језик. Такве тенденције нису гласне, али има неких сличних наговјештаја“ (Брозовић 1999: 15).

9. Интеркорелационо контрастирање представља сучељавање језичких система генетски веома блиских језика. У овом типу истраживања српски и хрватски се доводе не као варијанте једног језика, већ као посебни стандардни (књижевни) језици. На српској страни преовладава став да се ради о генетски идентичном језику, док ту идентичност неки/многи хрватски лингвисти свјесно прећуткују, игноришу, нерадо спомињу или пак проблематизирају.

10. У српској лингвистици запажа се постепени (можда и све већи) прелазак са интракорелационог контрастирања на интеркорелационо контрастирање српског и хрватског језика (прелазак са конфронтирања српског и хрватског као варијаната на конфронтирање српског и хрватског као посебних/стандардних језика), док је хрватска истраживачка позиција интеркорелационо цементирана и усмјерена. Пошто оријентација неких српских лингвиста постепено еволуира од интракорелационала ка интеркорелационалу, тешко је провући строге границе између једног и другог приступа, посебно код неких језикословаца.

Ранко Бугарски истиче да, колико он зна, нигдје у свијету не постоје два – а још мање три – идиома са толиким степеном истоветности који би се лингвистички третирали као засебни језици (Бугарски 1997: 39). Он тврди да су хрватски, а у мањој мјери босански, подвргнути својеврсном лингвистичком инжењерингу са циљем да се учине видно различитим и међусобно, а у првом реду од српског. „Хрватски се удаљава релативно брзо замењивањем ‘србизама’ и интернационализама хрватским регионализмима, архаизмима и неологизмима, док се босански одваја спорије и у другом правцу, наглашавањем свог оријенталног наслеђа“ (Бугарски 2004: 502–503).

На материјалу српско-хрватског, тј. српског и хрватског стандарднојезичког случаја развио је Милорад Радовановић „идеални модел“ планирања језика у облику круга од десетак фаза, односно поступака, које чини селекција (=

одабирање), дескрипција (= описивање), прескрипција (= прописивање), елаборација (= разрађивање), акцептација (= прихватање), имплементација (= примењивање), експанзија (= ширење), култивација (= неговање), евалуација (= вредновање), реконструкција (= преправљање) (Радовановић 1998). Тај круг се „природно затвара“ преко сегмената непосредне дескрипције, прескрипције или елаборације новонасталих стандарднојезичких појединости, лексичких и граматичких (Радовановић 1998: 69). Аутор сматра да су за стандардне језике једнако могући процеси интеграције, односно варијације, поларизације, дезинтеграције и промоције (варијетета типа етнички маркираних варијаната, престижних социоеката, урбано регионалних реализација). Радовановић у модел уноси пет „нових“ фаза: интеграцију, варијацију, поларизацију, дезинтеграцију и промоцију. Грубе оквири распрострањања основних тенденција аутор овако представља: прва половина 19. вијека интеграција, друга половина 19. вијека варијација, вријеме од почетка до шездесетих година 20. вијека поларизација, вријеме од седамдесетих до краја осамдесетих година 20. вијека дезинтеграција и деведесете године 20. вијека промоција (Радовановић 1998: 70).

Милан Шипка пише о томе да су варијанте српскохрватског стандардног језика издигнуте на ранг посебних стандардних језика (Шипка 2006б). На питање имају ли Срби, Црногорци, Хрвати и Муслимани/Бошњаци један језик, или сваки свој посебан, одговара двозначно: „а) да имају један, заједнички језик (у генетсколингвистичком смислу) и б) три посебна стандардна језика, у врло високом проценту подударна“ (Шипка 2006б: 69). Даље истиче да не треба занемаривати високи проценат подударности „наших националних језичких стандарда“. Милан Шипка сматра да су за аутономно функционисање језичког стандарда (ранга стандарднојезичке варијанте или посебног стандардног језика, свеједно) битна четири основна услова: 1) постојање критичне масе разлика које одређују лингвистичку физиономију тога стандарда, по којој је он препознатљив и разликује се од других сродних језичких стандарда, 2) постојање експлицитне норме и посебних нормативних приручника, 3) постојање друштвеног колектива који тај стандард прихвата као свој и њиме се служи у различитим областима друштвенога животога и 4) постојање посебног комуникацијског простора, односно посебне територије на којој тај стандард функционише (то су обично државне територије, или територије ужих, али јасно омеђених, државно-административних јединица, односно ‘социокултурних средина’) – Шипка 2006: 100. Овај се лингвист дотиче и разлика између српског и хрватског језичког стандарда и констатује да њихов квантум и карактер још нису ваљано испитани. На постојање разлика између српског и хрватског стандарда утицали су, по мишљењу Милана Шипке, различити центри стандардизације. Милан Шипка се зауставља и на „синдрому малих разлика“, које добијају посебну актуелност у контексту покушаја прево-

ђења са српског на хрватски језик: „Тзв. ‘синдром малих разлика’ условио је и неке друге екстремне поступке (нпр. екстремни пуризам у хрватском стандарду [...])“ (Шипка 2006б: 102). Аутор извлачи закључак да су социолингвистичке околности условиле постојање стандардних идиома тих нација, њихову структурну подударност и заједнички општи новоштокавски лексички фонд, на једној, и разлике у цивилизацијско-језичкој надградњи, на другој страни, као и ‘синдром малих разлика’ с посљедицама у сфери норме и праксе: екстремни пуризам и антипуризам, третирање стандардних идиома, „који би се свугдје у свијету иначе сматрали варијантама једног стандардног језика“, као посебних стандардних језика (Шипка 2006б: 102).

Егон Фекете истиче да нема нити је било иједног озбиљнијег научног ауторитета који би могао доказати да су језици српски, хрватски, босански/бошњачки, црногорски или др. посебни, аутохтони језици (Фекете 2006: 4–5). Он тврди да се постојеће посебности (махом у лексици) исказују као одлике подсистема истог језика. У тексту „Шта је хрватски књижевни језик“ Егон Фекете признаје да није могуће негирати постојање хрватског књижевног језика, али је друго питање како тај језик треба именовати, при чему је основно питање какав је тај језик, односно разликује ли се он системски у односу на друге или не (Фекете 2002: 19).

По мишљењу Драга Ћупића сва литература која је настала на српском, хрватском или тзв. бошњачком језику од времена номинације ових језика последије одустајања од заједничког имена (српскохрватског или хрватскосрпског) говори о томе да се ради о једном језику, који има иста средства изражавања, само су имена различита (Ћупић 2002). Да би Хрвати, наставља Ћупић, формирали хрватски који не би био исто што и српски, тј. који не би био оно што му даје штокавска основа, било би им потребно да нађу другу језичку основу, попут оне чакавске или кајкавске, и тек би онда могли да граде посебне језике (Ћупић 2002: 15). „Па и језик који би се градио на чакавској или кајкавској основи имао би врло много елемената заједничких са српским језиком, и тешко би га било могуће изградити до нивоа језика којему би за српског говорника, или писца, био потребан преводац“ (Ћупић 2002: 15). Аутор закључује да је језик Срба и Хрвата у лингвистичком смислу и даље један језик, а у социолошком смислу у њему егзистира више именовања, обиљежених национално или конфесионално.

Српско-хрватске језичке односе у оквиру система словенских језика и, посебно, појаве нових језика разматра Предраг Пипер. Он констатује да је дошло до сужавања територије на којој се говори српски језик, на шта је веома утицао „распад српскохрватског језичког стандарда у форми језичког отцепљења (појава без преседана у историји и теорији књижевних језика) и стварања ‘клонираних’ језика с посебним називом, стандардом и законском регулативом“ (Пипер 2003: 33). Пипер констатује да су два државно-територијал-

но одвојена језика (хрватски и бошњачки) углавном исте структуре и састава, али друкчијег званичног назива, друкчијег уставноправног статуса и друкчијег стандарда те да су морала бити прихваћена и у српској лингвистици, или бар у њеном највећем делу, као нешто што је истовремено и апсурдно и реално (Пипер 2003: 33).

11. Значајна компонента хрватске интеркорелационе позиције је неприхватање „србизама“, дистанцирање од њих, инсистирање на што већим разликама и на њиховом свјесном увећавању. С тим у вези индикативан је исказ Стјепана Бабића: „Мислим да има мало хрватских језикословаца који би сматрали да требају остати вуковски и српски наноси, само што има мање слоге у ономе што се може и што треба вратити“ (Бабић 2004: 161–162), као и изјава једног средњошколског професора хрватског језика: „Зар је узалудна моја радост кад за вријеме сата ученик затражи Разликовни рјечник јер се сјетио неке ријечи па није сигуран, жели провјерити? Посебно је важно да дјеца уоче разлику јер битно је разликовати се од Срба у свему“ (Прањковић 1997а: 118–119).

Поједини лингвисти заузимају час једну час другу позицију. Тако Стјепан Бабић пише 1964. године рад о уклањању хрватско-српских језичких разлика (говори у прилог „јединства Срба и Хрвата“ и констатује да је „јединствени језик идеално рјешење“, Бабић 2001: 258), а посљедњих година снажно се залаже за њихово свјесно повећавање. Он на једном мјесту истиче (у вези са суфиксима **-тељ** и **-лац**) како му је у подтексту била жеља да повећа разлике према српскоме (Бабић 2001: 94). „Да је и сасвим потиснут суфикс **-лац**, што није, ту не би било никаквога мога гријеха, а добили бисмо једну категоријалну разлику према српскоме, коју бисмо радо истицали [...]“ (Бабић 2001: 94). У вези са присвојним генитивом Бабић пише: „Сада када смо слободни, изађимо већ једном из њега [посвојног генитива]. Срби нас на томе свиленом путу не ће моћи слиједити па ћемо имати једну категоријалну разлику више. Додатан разлог да сви учинимо тај мали, али значајан напор, да не останем вапијући у пустињи“ (Бабић 2001: 199) Бабић тврди да су србизми „данас један од најактуелнијих проблема хрватскога књижевнога језика и хрватске језичне културе“ (Бабић 2001: 169). Он констатује да је нормално настојање да се код блиских језика наглашавају разлике, али да то „не смије ићи на штету ни хрватскога сустава ни стабилизираних норми“ (Бабић 2001: 175). Читава једна књига Стјепана Бабића има у поднаслову јасно изражену позицију: „Хрватски у коштацу са српским и у клинчу с енглеским“ (Бабић 2004). У њој се на низу мјеста потенцира различитост хрватског језика у односу на српски. На 13. страни он каже да је нормална тежња да се хрватски очисти од србизама.

За дивергенцију у односу на српски језик отворено се залаже Иво Шкарић. При томе он указује на важност говорног слоја језика, који заједно са па-

ралингвистичким подслојем много изразитије разликује “четири штокавска политички различита стандардна језика” – бошњачко-муслимански, црногорски, хрватски и српски, него што их неовиснији језични слојеви разликују од говора, а затим додаје: „А и добро је да их нешто изразитије разликује, јер језику није у нарави само да буде својим говорницима добар за комуникацију, него да се и што јасније разликује од других језика. Повијест је сваког језика увијек испуњена настојањима да је з и к б у д е и што савршенији у себи и што засебнији“ (Шкарић 2001: 12).

По мишљењу Ива Прањковића највећи број разлика произилази из чињенице да су хрватски и српски стандардни језик имали два посве различита процеса стандардизације (Прањковић 1997б: 54). Бројне разлике произилазе и из чињенице да се Хрвати и Срби неједнако односе према стандардном језику; мање су бројне, али изразите на вјерској основи; врло бројне разлике потичу што су ова два језика били изложени утицајима различитих страних језика; једна од најуочљивијих разлика је последица рефлекса јата; у хрватском стандарду посуђенице су се знатно мање прилагођавале него у српском; у српском језику много су чешћи случајеви уједначавања облика; за разлику од хрватског српски је знатно отворенији утицајима балканског језичког ареала итд. (Прањковић 1997б: 54–59). Иво Прањковић је писао и о томе да је у Хрватској отворен својеврсни лов на србизме (Прањковић 1997а: 118). У тексту „Жалосна прења нараштајног прењца“ Прањковић иступа против вјештачког, исхитреног удаљавања од српског језика (Прањковић-www). Прањковић упозорава да се заобилази чињеница или да се она уопште не сматра чињеницом да је за основицу и српског и хрватског језика одабран један (исти) дијалект и да игнорисање тога може нанијети више штете него што му је нанијела присилна унификација и унитаризација. „Занемаривање и/ли заобилажење споменуте чињенице данас највише долази до изражаја у борби против тзв. србизама [...]“ (Прањковић 1997а: 152).

12. С у п е р к о р е л а ц и о н о контрастирање представља сучељавање језика једне словенске територијалне скупине са језиком/језицима друге (источне, јужне и западне). Када су у питању српски и хрватски језик, контрастирање посебно долази до изражаја у односу на руски језик, прије свега у оквиру српске лингвистике. Такав приступ запажамо код Милана Шипке, који пише: „Срби су примили и доста русизама, као што су: *извинити се, извињење, виновник* (поред *кривац*), *подржавати, прибјежавати, снабдијевати*, па чак и непотребно и замјењиво *пренебрегавати, превазилазити, превасходно* и сл., док Хрвати имају више бохемизама: *дражба, личило, наклада, накладник, обзор, покус, ступањ, строј, тлак, тлакомјер, устрој* итд. (уз одређен број таквих позајмљеница које су, преко хрватског, ушле и у српски језички стандард: *часопис, наслов, обред, околност, повод, предмет, слог, спис, успјех, завод, збирка* и сл.)“ (Шипка 2006б: 87). Било би добро провјерити нашу прет-

поставку да се свјесним удаљавањем хрватског од српског први несвјесно приближава руском.

13. Е к с т р а к о р е л а ц и о н о контрастирање представља довођење у везе језика који припадају генетски различитим групама, рецимо словенској и несловенској. Овај истраживачки правац обухвата два нивоа посматрања. Први је фокусиран на бинарни однос који чине језик **А** и језик **Б**. Рецимо, такав случај образују српски/хрватски језик и енглески језик). Други је трочлан и подразумева корелацију између двају или више језика једне групе у односу на језик издвојен из друге групе ($A_1, A_2 \dots A_x - B$), рецимо сучељавање српског и хрватског у односу на енглески. Са екстракорелационалом су инкомпатибилни појединачни покушаји са хрватске стране да се у тој средини српски третира као страни језик типа енглеског или њемачког, чиме се врши радикалан захват у корелациони систем и српско-хрватско контрастирање пребацује из интеркорелационала. При томе се игнорише чињеница да (готово) потпуна разумљивост и огроман заједнички лексички фонд и граматички систем не омогућују да се извлаче релевантни екстракорелациони закључци. Док у интеркорелационалу превођење за свакодневно општење није неопходно, у екстракорелационалу је таква комуникација немогућа без тога. Материјал из паралелног Гралис-Корпуса (<http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis>) показује да садржајно идентичне хрватске верзије српских текстова и обрнуто више долазе као резултат модификације, а не превођења, што сугерише закључак да је интегрално превођење инкомпатибилно са интеркорелационалом. Ако односи између српског и хрватског језика припадају интеркорелационалу, онда није неопходно интегрално превођење, већ парцијално, више у форми модификација. Покушаји превођења српских филмова на хрватски језик и негативне реакције стручњака и јавности (углавном) потврђују оваква размишљања. На то указују и нека истраживања српско-хрватског превођења, у којима се говори о недостатку јасних показатеља различитости хрватског и српског језика (Јеласка/Хржица 2002, Јеласка 2005), и анализирају додири хрватског са другим језицима, међу којима нема српског (Сочанац 2005), а такође размишљања српских лингвиста (в. приједлог кодекса употребе српског стандардног језика – Шипка 2006).

Компатибилност која настаје у додиру српског и хрватског језика са неким европским или свјетским језиком генерише екстракатогеоријал. Сваки појединачни језик има неки доминантни екстракорелациони језик: хрватски – мађарски, италијански..., српски – грчки, турски, руски..., бошњачки – турски... У данашње вријеме као основни извор екстракатогеоријалне компатибилности долази енглески. Та интеракција је готово искључиво једносмјерна: српски и хрватски више примају из других језика, него што сами дају. Пуризам пружа много мање маневарског простора за то, док интернационализам знатно доприноси. Ако се говори о посуђеницама, онда у српско-хрватском

случају треба разликовати екстракорелационо посуђивање (инфилтрацију, рецимо, англицизама у српски и хрватски), интеркорелационо посуђивање (преузимање српских елемената у хрватски и обрнуто) и интракорелационо прожимање (инфилтрацију елемената једне варијанте у другу). Уколико се хрватски и српски посматрају у интеракцији са другим европским и светским језицима, запажају се битна диференцијална обиљежја и тенденције. У начелу хрватски језик је пуристички усмјерен па било које туђице нису добро дошле, док је српски језик интернационално оријентисан (Ивић 1999-*web*), односно постоји наглашени језички интернационализам на истоку („српска варијанта“) и пуризам на западу језичке територије („хрватска варијанта“) – Радовановић 1998: 61. И док је у интеркорелационалу хрватска страна рестриктивна према ономе што долази са српске стране, у екстракорелационалу рестриктивне мјере се предузимају само у односу на ријечи из генетски мање сродних или несродних језика. Тако се на удару хрватских чувара језика налазе оријентализми, односно турцизми (Бабић 2004: 19). Прије је то посебно долазило до изражаја у односу на њемачки.

14. У српској лингвистици појављују се у посљедње вријеме покушаји који су доста слични онима који долазе са хрватске стране: да се посуђенице и стране ријечи што више потисну из употребе и да се створи неки српски новогвор као пандан хрватском новогвору. Типичан примјер су ставови које заступа Раде Дацић. У тексту „Одбрана српског језика од страних речи“ он истиче да се данашња употреба страних ријечи сатире српски језик, да он губи природу језика насталог творачком снагом народног генија и најнапреднијих појединаца (Дацић 2004: 29) па предлаже да се „део превеликог туђишта у нашем језику делом истисне а делом потисне“ (Дацић 2004: 35). Још један српски аутор бавио се страним ријечима – Миле Медић. У књизи „Најезда страних речи на српски језик“ он констатује да српском језику данас ништа не пријети више од страних ријечи, ништа га не угрожава толико колико оне и да се тај самоубилачки ход српског језика мора зауставити (Медић 2001: 8).

15. У контрастирању српског и хрватског језика запажају се још неколико типова. Један од њих настаје према томе да ли се тежи налажењу што више разлика (максималистичко контрастирање). Други, напротив, настоји да покаже да су разлике врло мале (минималистичко контрастирање). Између њих налази се онај који није оријентисан ни на једно ни на друго, већ покушава да без унапријед задатог квантифицираног циља објективно сагледа подударности сличности и разлике између српског и хрватског. Што се тиче првог и другог приступа, запажа се јасна поларизација: максималистичко контрастирање долази до изражаја у хрватској лингвистици, а минималистичко у српској лингвистици. Тачније, значајан дио хрватских контрастивних анализа усмјерен је на тражење што већих разлика, док значајан дио српских лингви-

ста сматра и покушава да докаже да су разлике минималне. Трећи приступ долази до изражаја, између осталог, у међународним пројектима који окупљају српске, хрватске и друге језикословце на неутралном терену с циљем да се објективно и у аргументованом научном дијалогу дође до праве слике. Такав се приступ највише испољио у међународном пројекту „Разлике између босанског/бошњачког, хрватског и српског језика“, који је започет 2006. на Универзитету у Грацу и који се завршава у септембру 2010. године. Овај пројекат је тежио и успио да не упадне у прву (максималистичку) и другу (минималистичку) замку. То потврђују и три објављена зборника за скупова одржаних 1997, 1998. и 1999. године (више в. Тошовић 2008а, 2008, 2009), а посебно паралелни Гралис-Корпус са текстовима на српском, хрватском и бошњачком језику (<http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis>).

16. Постоји један специфичан тип контрастирања српског и хрватског језика, који бисмо назвали едукативно-савјетодавним. Ријеч је о сучељавању ових језика у публикацијама из области говорне културе, а понајвише у тзв. језичким савјетницима. Наша анализа показује да су хрватски језички савјетници више него српски оријентисани на контрастирање.

17. Још се о једном виду контрастирања може говорити –диференцијалном. Он је искључиво оријентисан на тражење разлика између српског и хрватског језика у форми тзв. разликовних рјечника и спискова. Један од најранијих покушаја диференцијалног контрастирања предузео је Јулије Бенеша, сачинивши списак од 1.300 лексема које разликују хрватски и српски језик (Бенеша 1939). Други значајни покушај представља рад Петра Губерине и Круна Крстића „Разлике између хрватског и српског књижевног језика“ (Губерина/Крстић 1940: 89–216). Најпознатији хрватски разликовни рјечник припремио је Владимир Бродњак у широј верзији (Бродњак 1992а) и ужој (Бродњак 1992б). У Хрватској је објављено још неколико рјечника који више представљају збирку сировог, необрађеног материјала (попис ријечи), него озбиљнији лексикографски подухват. Типичан примјер је „Разликовни рјечник српског и хрватског називља“ Бранка Шамије и Дражена Лукачића (Шамија/Лукачић 1991).⁴ Са српске стране постоје два диференцијална рјечника. Први је написао публициста Јован Ћирилов: „Српско-хрватски речник варијаната = Хрватско-српски рјечник иначица“ (Ћирилов 1989, 1994), а други се појавио тек недавно: „Хрватско-српски рјечник разлика“ (Ковачевић 2004).

⁴ Рјечнике Бродњак 1992 и Шамија/Лукачић 1991 доста је негативно оцијенио Божо Ћорић (Ћорић 1998: 551–552).

Литература

- Бабић 2001: Бабић, Стјепан. *Хрватска језикословна прења*. Загреб: Глобус.
- Бабић 2004: Бабић, Стјепан. *Хрвања хрватскога: Хрватски у коштацу са српским и у клинчу са енглеским*. Загреб: Школска књига.
- Белић 1940: Белић, Александар. Бенешићева граматика. *Наш језик*. Београд. Год. VII, св. 9–10. С. 257–268.
- Белић 1951: Белић, Александар. *Око нашег књижевног језика: Чланци. Огледи и популарна предавања*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Бенешић 1939: Бенешић, Јулије. *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego*. Warszawa.
- Билић 1997: Билић, В. Хрватски језик. *Хрватско слово*. Загреб. 17. 9. С. 17.
- Бродњак 1992а: Бродњак, Владимир. *Разликовни рјечник српског и хрватског језика*. Загреб: Школске новине, [шире издање].
- Бродњак 1992б: Бродњак, Владимир. *Рјечник разлика између хрватског и српског језика*. Загреб: Школске новине. [Уже издање]
- Брозовић 1965: Брозовић, Далибор. О проблемима варијаната. In: *Језик*. Загреб. Бр. 2. С. 33–46.
- Брозовић 2002: Брозовић, Далибор. Лингвистички називи на средњојужлославеском подручју. In: *Језик*. Загреб. Бр. 1/49. С. 1–9.
- Брозовић 2003а: Брозовић, Далибор. Генетсколингвистички и социолингвистички критерији у систематизацији јужнославенских идиома, с посебним обзиром на Босну и Херцеговину. In: *Језик*. Загреб. Бр. 1/XL. С. 1–6.
- Брозовић 2003б: Брозовић, Далибор. Однос хрватског и босанског односно бошњачког језика. In: *Језик*. Загреб. Год. 47. С. 13–16.
- Бугарски 1997: Бугарски, Ранко. *Језик у друштвеној кризи*. Београд: Чигоја.
- Бугарски 2004: Бугарски, Ранко. Рестандардизација српскохрватског у светлу социолингвистичке теорије. In: *Живот и дело академика Павла Ивића*. Суботица – Нови Сад – Београд: САНУ и др. С. 449–506.
- Губерина/Крстић 1940: Губерина, Петар; Крстић, Круно. *Разлике између хрватског и српског књижевног језика*. Загреб: Матица хрватска.
- Дацић 2004: Дацић, Раде. *Незавршена књига о речима: одбрана српског језика од страних речи*. Београд: Просвета.
- Ивић 1990: Ивић, Павле. *О језику некадашњем и садашњем*. Београд: БИГЗ.
- Ивић 1997: Ивић, Милка. *О Вуковом и вуковском језику*. Београд: Чигоја штампа.

- Ивић 2006: Ивић, Павле. Језичко планирање у Србији данас. In: Брборић, Бранислав, Вуксановић, Јован: Гачевић, Радојко (ур.). *Српски језик у нормативном огледалу*. Београд: Београдска књига. С. 273–280.
- Ивић 2008: Ивић, Павле. Језичко планирање у Србији данас. In: *Језик данас*. Нови Сад. Бр. 9. Веб: http://host.sezamprou.yu/jezikdanas/9-99/9-99_2.htm. 25.10.2008.
- Јарчевић 2007: Јарчевић, Слободан. *Хрватска језичка беспућа*. Београд: Космос.
- Јеласка 2005: Јеласка, Зринка. *Хрватски као други и страни језик*. Загреб: Хрватска свеучилишна наклада.
- Јеласка/Хржица 2002: Јеласка, Зринка; Хржица, Гордана. Потешкоће у учењу сродних језика: превођење са српског на хрватски. In: *Језик*. Загреб. Год. 49. С. 91–104.
- Јонке 1965²: Јонке, Људевит. *Књижевни језик у теорији и пракси*. Загреб: Знање.
- Клајн 1996: Клајн, Иван. Лексика. Радовановић, Милорад (ур.). *Српски језик на крају века*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник. С. 37–86.
- Ковачевић 2004: Ковачевић, Милош. *Српски језик и српски језици*, Београд: СКЗ – БИГЗ.
- Ковачевић 2004а: Ковачевић, Мирјана. *Хрватско-српски рјечник разлика*, Бања Лука – Београд: Бесједа, Арс Либри.
- Кордић 2003а: Кордић, Сњежана. Поглед уназад, поглед унапријед. In: *Република*. Загреб /. Бр. 1–2. С. 150–178.
- Кордић 2003б: Кордић, Сњежана. Демагогија умјесто знаности (одговор Д. Брозовићу). In: *Република*. Загреб. Бр. 7–8. С. 176–202.
- Кордић 2003в: Кордић, Сњежана. И даље један језик. In: *Сарајевске свеске*. Сарајево, 2005а. Бр. 10. С. 83–89.
- Кордић 2003г: Кордић, Сњежана. Митови језичних идеолога (одговор С. Бабићу, Л. Аубургеру, С. Дамјановићу и В. Грубишићу). In: *Књижевна република*. Загреб. Бр. 11–12. С. 176–200.
- Кордић 2004: Кордић, Сњежана. Језична политика и језични национализам (приказ књиге: Daniel Blum: Sprache und Politik, Ergon, Heidelberg 2002). In: *Књижевна република*. Загреб. Бр. 7–8. С. 301–305.
- Кордић 2005б: Кордић, Сњежана. Коментар изјаве ХАЗУ. In: *Књижевна република*. Загреб. Бр. 3–4. С. 226–231.
- Костић 1999: Костић, Лазо К. *Краћа српског језика: културно-историјска студија*. Нови Сад: Арт принт.

- Крмпотић 2001: Крмпотић, Маријан. *Хрватски језични приручник*. Клоштар Иванић: Агапа.
- Маретић 1924: Маретић, Томо. *Хрватски или српски језични савјетник: за све оне, који желе добро говорити или писати књижевним нашим језиком. Допуна Броз-Ивековићеву Рјечнику хрватскога језика*. Знанствена дјела за опћу наобразбу. Загреб: ЈАЗУ.
- Маројевић 2004: Маројевић, Радмило. Српски књижевни језик и његови историјски и регионално-конфесионални варијетети. In: *Српски језик*, , Београд. Бр. IX/1–2. С. 427–437.
- Маројевић 2008²: Маројевић, Радмило. *Српски језик данас*. Београд – Бањалука: Бард-фин, Романов.
- Медић 2001: Медић, Миле. *Најезда страних речи на српски језик*, Београд: Нолит.
- Милосављевић 2000: Милосављевић, Петар. *Српски филолошки програм*, Београд: Требник.
- Милосављевић 2005: Милосављевић, Бојана. Приказ: Мирјана Ковачевић, Хрватско-српски рјечник разлика, Бесједа, Бања Лука, Арс Либри, Београд, 2004, стр. 174. In: *Стил*, Београд. Бр. 5. С. 423–425.
- Московљевић 2000: Московљевић, Милош. *Речник савременог српског књижевног језика с језичким саветником*, Београд: Гуливерова галаксија.
- Николић 1999: Николић, Павле. *Ружење српског језика*, Београд: Санимекс.
- Окука 1983: Окука, Милош. *Језик и политика*. Сарајево: Ослобођење Издавачка дјелатност, Марксистички студијски центар ГК СКБиХ Ђуро Пуцар Стари.
- Окука 2008: Окука, Милош. Од Ниша, Београда и Новог Сада до Бања Луке и Подгорице. In: *Језичка ситуација у Црној Гори – норма и стандардизација*. Остојић, Бранислав (ур.). Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности. С. 203–229.
- Павичић 2001: Павичић, Јосип. *Испод језика: коментари о језику и Хрватима*. Загреб: Наклада Павичић.
- Пети 1994: Пети, Мирко. Неразликовност разлика. In: *Расправе Завода за хрватски језик*. Загреб, св. 20. С. 245–272.
- Пипер 2003: Пипер, Предраг. *Српски између великих и малих језика*, Београд: Београдска књига.
- Поповић 2000: Поповић, Љубомир. Српски књижевни језик. In: *Списи одбора за стандардизацију III*. Београд. С. 284–286.
- Прањковић 1993: Прањковић, Иво. *Кроника хрватскога језикословља*. Загреб: Матица хрватска.

- Прањковић 1997а: Прањковић, Иво. О србизмима. In: *Језикословна спорења*. Загреб: Конзор. С. 117–121.
- Прањковић 1997б: Прањковић, Иво. Хрватски стандардни језик и српски стандардни језик. In: Tokarz, Emil (red.). *Język wobec przemian kultury*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. С. 50–60.
- Прањковић 2006: Прањковић, Иво. *Жалосна прења нараштајног прењца*. In: <[http://www.matica.hr/Vijenac/vij209.nsf/AllWebDocs/prenja?](http://www.matica.hr/Vijenac/vij209.nsf/AllWebDocs/prenja?OpenDocument&Click=>) OpenDocument&Click=> 26.3.2006.
- Радовановић 1998: Радовановић, Милорад. Планирање језика и језичка политика: принципи и тенденције (на примеру српско-хрватске релације). In: *Jazykovědný časopis*. Praha, 49/1–2. С. 57–74.
- Радовановић 2004: Радовановић, Милорад. *Планирање језика и други списи*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Слово 1998: Марковић, Ангелина (ур.). *Слово о српском језику*. Београд: Фонд истине о Србима.
- Сочанац 2005: Сочанац, Лелија. *Хрватски језик у додиру с еуропским језицима: Прилагодба посуђеница*. Загреб: Глобус.
- Тошовић 2008: Тошовић, Бранко (ур.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen*. – Wien – Münster – Berlin: LitVerlag. [Reihe Slawische Sprachkorrelationen 1]
- Тошовић 2008b: Тошовић, Бранко. Der Unterschied. In: *Branko Tošović (Hg.). Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen*. – Wien – Münster – Berlin: LitVerlag, S. 143–185.
- Тошовић 2009а: Тошовић, Бранко (ур.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen: Lexik – Wortbildung – Phraseologie*. – Wien – Münster – Berlin: LitVerlag. [Reihe Slawische Sprachkorrelationen 2]
- Тошовић 2009б: Тошовић, Бранко (ур.). *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen: Grammatik*. – Wien – Münster – Berlin: LitVerlag. [Reihe Slawische Sprachkorrelationen 3]
- Ћирилов 1989: Ћирилов, Јован. *Српско-хрватски речник варијанти. Хрватско-српски рјечник иначица*. Београд: Стилос.
- Ћирилов 1994: Ћирилов, Јован. *Српско-хрватски речник варијаната = Хрватско-српски рјечник иначица*. Београд: Бата – Орбис.
- Ћорић 1998: Ћорић, Божо. Анатомија наопаке хрватске политике. In: *Српски језик*. Београд. Бр. 3/1–2. С. 551–559.

- Ћупић 2002: Ћупић, Драго. Српски језик данас. In: Ћупић, Драго; Фекете, Егон; Терзић, Богдан. *Слово о језику: језички поучник*. Књ. 2. Београд: Партенон. С. 13–17.
- Ћупић/Фекете/Терзић 2002: Ћупић, Драго; Фекете, Егон; Терзић, Богдан. *Слово о језику: језички поучник*. Књ. 2. Београд: Партенон.
- Фекете 2006: Фекете, Егон. Самобитност српског националног језика. In: *Политика*, 17. јуни. С. 4–5.
- Хрватски језични савјетник 1999: *Хрватски језични савјетник*: У редакцији извршног уредништва Лане Худечек, Милице Михаљевић и Луке Вукојевића. Загреб: Институт за хрватски језик и језикословље.
- Шапија/Лукачић 1991: Шапија, Бранко; Лукачић, Дражен. *Разликовни рјечник српскога и хрватскога називља: Рјечник хрватских и српских иначица*. Загреб: Махprint.
- Шипка 2006: Шипка, Милан. За кодекс употребе српског стандардног језика. In: *Српски језик у нормативном огледалу*. Приредили Бранислав Брборић, Јован Вуксановић, Радојко Гачевић, Београд: Београдска књига. С. 294–313.
- Шипка 2006б: Шипка, Милан. *Језик и политика: социолингвистичке анализе*, Београд: Београдска књига.
- Шкарић 2001: Шкарић, Иво. Какав правопис (између фонетике и фонологије). In: *Говор*. Загреб. Бр. 1. С. 1–31.

Branko Tošović (Graz)

Kontrastive Analyse des Serbischen und Kroatischen

In dieser Arbeit werden Interpretationen serbischer und kroatischer Autoren bezüglich kontrastiver Untersuchungen zum Serbischen und Kroatischen gegeben, die sich auf der intra-, inter-, supra-, super- und extrakorrelativen Ebene bewegen. Diese Ebenen sind graduell strukturiert, wobei erstere Sprachen umfasst, zwischen denen eine überaus kleine Distanz besteht, und die fünfte Ebene Sprachen behandelt, die eine maximale Distanz aufweisen. Die ersten vier Ebenen beschreiben interslawische Systeme, während die fünfte die Korrelation slawisch vs. nichtslawisch zum Thema hat. Ein Intrakorrelational tritt dann auf, wenn eine Sprache in unterschiedliche Varianten aufgegliedert werden kann (wie etwa das frühere Serbokroatische, aus dem unter anderem regional das Serbische und Kroatische hervorgegangen sind). Eine interkorrelative Gegenüberstellung versteht sich als Wechselbeziehung zweier strukturell sehr nahe verwandter Sprachen (z. B. Serbisch, Kroatisch, Bosniakisch und Montenegrinisch). Im Rahmen einer suprakorrelativen Konfrontation fungiert als Thema eine Behandlung von Sprachen, die einander nicht ausreichend nahe stehen, um einem Interkorrelational anzugehören, wobei sie jedoch einer gemeinsamen arealen Grup-

pe, wie etwa der südslawischen, zugezählt werden können. Hierbei liegt der Fokus auf dem Verhältnis zwischen dem Serbischen/Kroatischen und Bulgarischen, dem Mazedonischen und dem Slowenischen. Ein superkorrelativer Vergleich betrifft die Beziehungen zwischen Sprachen territorial verschiedener slawischer Areale, z. B. des süd- und ostslawischen oder des westslawischen (z. B. Serbisch/Kroatisch und Russisch). Auf extrakorrelativer Ebene erfolgt schließlich eine Konfrontation von Sprachen genetisch unterschiedlicher Sprachfamilien, wie im Falle des Slawischen und Germanischen (etwa Serbisch/Kroatisch und Englisch).

Branko Tošović
Institut für Slawistik
der Karl-Franzens-Universität Graz
Merangasse 70
8010 Graz
+43/316/3802522
branko.tosovic@uni-graz.at
www-gewi.kfunigraz.ac.at/gralis/